

השימוש במרחב ספריית בית הספר:

חמישה מקרי מבחן

שרית איזיקיאל

מבוא

בעשורים האחרונים חלו תמורות בספריות בתי הספר; יש בתי ספר שהפכו את הספריות למרכז משאבים, ויש כאלה שהשאירו בהן 'רק' ספרי קריאה ועיון, לרווחת המורים והתלמידים גם יחד. בחלק מבתי הספר הפכה הספרייה למרחב של העברת שיעורים. מחקר זה מבקש לבחון אלו שיעורים נערכים בספרייה ומה מתרחש במהלכם. עוד מבקש המחקר לברר כיצד הספרייה מנוצלת בשיעורים אלה. נושא זה כמעט שלא נחקר עד היום, שכן המחקרים על מרחב הספרייה בוחנים כיצד הוא מעודד קריאה בקרב תלמידי בית הספר היסודיים ועוסקים גם בנגישות הספרייה לתלמידי בית הספר, וכן באופן הנגשת המידע שבספרייה לתלמידים.¹ מחקר זה מתמקד בקשר שבין השיעורים לספרייה המשמשת משאב למידה.

ראשיתו של מוסד הספרייה במיזם לשימור ולארגון של מידע כתוב כדי להעבירו לדורות הבאים. התפתחותן של ספריות בית הספר החלה בשנות העשרים של המאה הקודמת, שבהן הספרייה עדיין נתפסה כמחסן של ספרי לימוד וחומרי עזר שנועדו להשלים את תוכנית הלימודים. עם השנים החלו ספריות בית הספר לשמש מרכז לאמצעי למידה המכיל משאבים מגוונים וסוגי מדיה המאפשרים לתלמידים מגוון התנסויות בקריאה, בהקשבה, בצפייה, בהתבוננות ובלמידה עצמית או בקבוצות.²

בשנת 1988 החל משרד החינוך בישראל במיזם של שיעורי ספרייה בכיתות א' עד ג'. המוטיבציה המקורית של המיזם הייתה לעודד שיפור בכישורי הקריאה והבנת הנקרא בזמן שספריות בית הספר עוד לא היו מפותחות דיין.³ מטרת שיעורים אלו היא להפוך את הספרייה לחלק מתוכנית הלימודים, כדי לעודד את התלמידים להגיע בקביעות לספרייה,

1. גולדנברג, תשע"ד; שוהם, 2000; לו וצאנג, 2009; אייברי, 2014.

2. גולדנברג, שם.

3. שוהם, 2000.

אם כחלק ממערכת השעות ואם לצורך מציאת מידע רלוונטי להם.⁴ גם בעולם היה לתפקיד ספריית בית הספרית תפקיד חשוב בתהליך הלמידה בכיתה ובקהילת הלומדים. הספרייה מספקת ידע חדש וכלים ללמידה, להתפתחות אישית ולעידוד סקרנות, ולכן גורמת לשיפור הישגי התלמידים.

ספריית בית הספר יכולה לספק הזדמנות שווה לכל התלמידים, בתנאי שיש בה צוות מקצועי העובד בשיתוף פעולה עם המורים. על צוות הספרייה והמורים לוודא שבספרייה יש מידע משמעותי לתלמידים, הקשור גם לתוכנית הלימודים וגם למציאות שבה התלמידים חיים.⁵ תלמידים ומורים גם יחד יכולים להיעזר בספרייה כבמקור לידע. שימוש מתוכנן ומושכל בספרייה כחלק מתוכנית הלימודים מלמד את התלמידים כיצד הידע מאוחסן, איך למצוא אותו וגם כיצד לבחון אותו בביקורתיות.⁶ הביקור בספרייה, בייחוד בבתי ספר יסודיים, יכול לעודד קריאה וולונטרית מצד התלמידים. באופן טבעי תלמידים שקוראים טוב יותר, גם יקראו יותר מיוזמתם. המוטיבציה לקריאה משפיעה על רמתם האקדמית של התלמידים ועל רמת האוריינות שלהם: היא מביאה אותם לקרוא ולכתוב טוב יותר.⁷ הוראה מושכלת בספרייה וקריאה יכולה גם לסייע בתחומים חברתיים, כמו בהעצמת קבוצות שוליים, שכן היא משפרת את יכולת הביטוי בכתב ובעל פה, וכן בצבירת ידע כללי.⁸ כישורי אוריינות בסיסיים אלו חשובים מאוד לרכישת ידע והשכלה רחבה בהמשך החיים, ולכן משפיעים בעקיפין גם על אפשרויות תעסוקה מגוונות ששכר גבוה למדי בצידן.⁹ בעיני רבים, הספרייה היא סביבת למידה שקטה שלומדים בה לימוד פרטני, אך עם התפתחות הטכנולוגיה המאפשרת נגישות מרחוק לחומרי קריאה רבים, נעשתה הספרייה גם למרחב למידה משותף. בספריות רבות יש כיום מרחבים המיועדים ללמידה משותפת, לצד מקומות למידה אישיים שקטים.¹⁰ ספרייה היא אחד ממרחבי הלמידה בבית הספר, ויש לה מאפיינים משלה שבאמצעותם אפשר לקדם מגוון מטרות של קהילת בית הספר. למאפייני מרחב הלמידה השפעה רבה על ההתנהגות של התלמידים ועל התחושות שלהם בבית הספר. מרחב למידה נכון אמור לאפשר לצד למידה פרטנית גם למידה בזוגות או בקבוצות קטנות, כדי לשפר את עבודת הצוות ואת התקשורת הבין-אישית של התלמידים.¹¹

4. היוז, 1993.

5. חוקרים, 2006.

6. סקוט, 2007.

7. לו וצאנג, 2009.

8. אייברי, 2014.

9. הייסמנס ואחרים, 2013.

10. טל ואפרת, תשע"ו.

11. משרד החינוך, 2014.

במחקר זה אני מעוניינת לבחון מה מאפיין את מרחב הספרייה כסביבה לימודית בבתי הספר שנבדקו: מה מקומם של שיעורי הספרייה במערכת הלימודים באותם בתי ספר? איך מנוצל מרחב הספרייה כמשאב למידה? המחקר נערך בגישה איכותנית. זהו חקר מרובה מקרים, שבו החוקר בוחן מקרים מספר לאורך זמן, והמקורות יכולים להיות מגוונים.¹² בחקר מקרים מרובים החוקר משתמש באותו כלי מחקרי בכל פעם, כמו ראיונות או תצפיות.¹³

למחקר נבחרו חמישה בתי ספר יסודיים בפיקוח משרד החינוך. בארבעה מהם לומדים תלמידים יהודים, ובאחד - תלמידים ערבים. ארבעה שוכנים בסביבת ירושלים, ואחד - בעמק יזרעאל, שבצפון הארץ. כולם נבחרו בשל שייכותם לאזור ההדרכה שלי, והם זמינים ומזמינים עריכת מחקר בהם.

בית ספר צ' הוא בית ספר יסודי לכיתות א' עד ו' מהחינוך הממלכתי, הפועל ברוח החינוך הניסויי הפתוח, המכוון לתהליך התפתחות של התלמידים בהתאם לצורכיהם האישיים. בית הספר נמצא בלב שכונה פריפריאלית בירושלים, הנתפסת ככזו שמעמדם הכלכלי של תושביה אינו גבוה. מגיעים אליו ילדים מכל השכונה וממעמדות חברתיים וכלכליים מגוונים. בית הספר עצמו מטופח מאוד, ויש לו חצר גדולה שבה הילדים משחקים בהפסקות.

בית ספר ש' נמצא באחד הכפרים הערביים הסמוכים לירושלים. שפת הלימוד בו היא ערבית, אך מלמדים בו גם אנגלית ועברית. בית ספר ת' הוא בית ספר יסודי לכיתות א' עד ו', השייך לזרם הממלכתי הנמצא בלב שכונה ירושלמית המאופיינת ברב גויות. לבית הספר מבנה גדול, הכולל שני בניינים: בבנין אחד שוכנים כיתות האם וחדרי מקצוע רבים כמו חדר אנגלית, חדר מוזיקה, אולם ספורט, אולם ריקודי עם, חדר אומנות, חדר חושים ועוד. הבניין האחר קטן, ובו מרכז מדעים, טכנולוגיה ואיכות הסביבה. חצרות בית הספר גדולות, ובהן מגרשי כדורגל וכדורסל, מתקני עץ וחצר משחקים פעילה.

בית ספר ג' הוא בית ספר יסודי השייך לזרם הממלכתי. הוא שוכן בשכונה בדרום מערב ירושלים. שכונה זו נחשבת ברמה סוציאלקונומית גבוהה. בית הספר משקיע בלימודי סביבה ובפיתוח תחומי המדעים ורובוטיקה, בשילוב תחומי אומנות כגון נגינה, מחול ואומנות פלסטית. בית הספר מציב לעצמו למטרה יצירת אקלים מיטבי המטפח כישורים חברתיים, תקשורתיים ורגשיים ומעודד קידום הישגים לימודיים.

בית ספר ע' הוא בית ספר יסודי אזורי בצפון הארץ השייך לזרם הממלכתי. בית הספר נמצא בקיבוץ, על צלע הר, משקיף על נוף עוצר נשימה. בנייני הכיתות נפרדים זה מזה, ויש מרחבי משחק רבים. בכל שנתון שתיים-שלוש כיתות. יש בבית הספר כיתת

12. קרסוול, 2007.

13. יין, 2003.

מחשבים, כיתת אומנות, אולם ספורט ומגרש ומתקנים נוספים, ולומדים בו ילדי מושבים, קיבוצים ויישובים קהילתיים מהאזור.

התצפיות נערכו במהלך שנות הלימודים תשע"ח-תשע"ט. בסך הכול נערכו 13 תצפיות. ראיונות חצי מובנים נערכו סמוך לתיעוד השיעורים. לפני התצפיות ביקשתי את רשות מנהלת בתי הספר וקיבלתי את אישורן. כמו כן נערכו ראיונות עם הספרניות ועם המורות שלימדו שיעורים בספרייה.

השיעורים המתועדים עברו ניתוח תמטי של תיאור מרחב הספרייה וניצולו לצורך השיעורים בספרייה לבירור הנושאים שנלמדו בהם, ובצידו ניתוח על פי סגמנטים של פעילות. הראיונות שימשו להבהרת השקפת עולמן של המורות והספרניות שניהלו את שיעורי הספרייה ואת מטרותיהן בשיעורים אלה.

ממצאי המחקר

מהתצפיות בספריות אפשר ללמוד כי מבנה הספרייה מחולק לרוב לשני מרחבים: מרחב לספרי קריאה ומרחב לספרי עיון. להלן תיאור של שלוש ספריות בשלושה מבתי הספר שנבדקו.¹⁴ בבית ספר ג' הספרייה בנויה משני חדרים, וחדר אחד מוביל למשנהו. בכניסה יש ספרי קריאה רבים המסודרים לפי סדר הא"ב ומיועדים לתלמידי בית הספר (כיתות א' עד ו') ולצוות החינוכי. במרכז החדר מוצבים שולחנות, וסביבם כיסאות המיועדים לעבודה בקבוצות או לשיעורים במליאה ומאפשרים יצירת תחושת אינטימיות ואווירה אחרת מאוירת כיתה רגילה. בחדר הפנימי ספרי מידע רבים בכל מיני תחומים: אנציקלופדיות, ספרי אומנות ועוד. במרכז החדר יש מחשב, שולחנות וכיסאות. בחדר הפנימי אפשר לערוך שיחות אישיות, ללמוד בשקט, לקרוא וכדומה. בספרייה רצפת פרקט אפורה, וכריות צבעוניות פזורות על הרצפה. מדפי הספרייה הם מדפי מתכת בצבע לבן.

בבית ספר ש' הספרייה היא חדר אחד גדול, המחולק לשטחי לימוד לקבוצות קטנות ולשטח שבו לוח ומקרן, המיועד לשיעור כיתתי. בבית ספר ע' הספרייה היא חדר גדול אחד המחולק לשני חללים עיקריים. בחלק אחד יש ספרי קריאה על המדפים הצמודים לקירות, ובאמצע יש פינת ישיבה ובה כריות, המזמינה את התלמידים לבחור ספר ולקרוא בו או להקשיב להקראה של המורה. החלל האחר של הספרייה מיועד לספרי עיון, ויש בו שולחן וכיסאות לקריאה. המסר המועבר באמצעות עיצוב זה הוא שבקריאה לשם הנאה אפשר להתרווח ולהישען על כריות, אך בקריאה עיונית למטרות למידה רצוי לשבת זקופים ליד שולחן.

14. בשאר התצפיות אין תיאור פיזי עשיר של הספריות, ולכן נכללו בדוגמה רק שלושה תיאורים.

א. תפקיד הספרנית במרחב הספרייה

בארבעה מחמשת בתי הספר שצפינו בהם בשיעורים, את הספרייה מנהלת ספרנית. הספרניות אחראיות לעידוד קריאה, והן מטפלות בהחלפת הספרים, ממליצות לילדים על הספרים המתאימים להם, ובמקרים מסוימים גם מלמדות את שיעורי הספרייה בעצמן, כמו בבית ספר ע'. בבית ספר זה הספרנית יעל (שם בדוי) אומנם בעלת השכלה אקדמית, אך אין לה הכשרה לספרנות, והיא הגיעה לתפקיד אחרי שהייתה כמה שנים מזכירה בבית הספר. שיעורי הספרייה שהספרנית מעבירה ממומנים במסגרת תל"ן (תגבור לימודים נוספים) והעשרה. המורות אינן נוכחות בשיעורי ספרייה, כי אין לכך תקציב. יעל ציינה שאין לה קשר של ממש עם מחנכות ומורים מקצועיים בכל הקשור לפעילות הספרייה, אף על פי שהיא חפצה בכך מאוד.

בבית ספר ש' הספרנית מנהלת את הספרייה ביד רמה ורושמת את ההשאלות במחברת ולא במחשב. כך נכתב על התצפית ביומן התיעוד: "הספרנית לא משתמשת במחשב או בדבר טכני אלא היא כותבת במחברת, מי לקח את הספר? מתי הוא לקח? מה הספר? לאיזו כיתה או שכבה הוא שייך?" בבית הספר הציעו לה מחשב, אבל היא מעדיפה, לדבריה, להראות לדור החדש שאפשר להסתדר "בלי הטכני". לדבריה, היתרון בחסרונו של מחשב הוא "שאם יהיו תקלות או בעיות במחשב אני לא אצליח לבדוק את מה שאני רוצה לבדוק או את מה שאני מחפשת, בגלל זה מעדיפה לכתוב במחברת שלי ואני תמיד שומרת על זה". ייתכן שהחשש כאן הוא מהטכנולוגיה בצד המניע האידיאולוגי.

לעומת בתי ספר אלו, בבית ספר ת' אין ספרנית, והדבר ניכר בארגון ובסדר של הספרייה. את השיעורים מנהלות המורות, ואין גורם מקצועי שיכול להמליץ על ספרים או לוודא שרישום הספרים יהיה מאורגן ומדויק. בבית ספר צ' יש שתי ספרניות, ספרנית ראשית וספרנית משנה: "הספרייה פעילה חמישה ימים בשבוע. התפקיד שלי מתקיים גם בהפסקה. אני תמיד עושה להם פעילויות אפילו בהפסקות, החלפת ספרים, מרכז משאבים, משחקי קופסה". הספרנית בוגרת תואר ראשון במסלול של הגיל הרך ומתייחסת לתפקידה ברצינות רבה. היא הסבירה: "העבודה שלי מאחורי הקלעים להזכיר למורות על סיפורים חדשים, חשובים, שמתאימים לכיתה א', ב' וג' ולשאר הכיתות. גם להזכיר להם על נושאים ופעילויות, יש מורים שמשתפים פעולה ויש מורים שלא". הספרנית הסבירה: "אין באמת תקן לספרנית בבית ספר יסודי. אין לי זמן בכל הכיתות, ואין לי תקציב להזמין סיפורים וספרים, כל פעם מקבלת ספרים מיד שנייה".

הדוגמאות האלה מלמדות שיש כמה רמות השקעה של בתי ספר בספריית בית הספר וכמה תפיסות של תפקידה במערך הלמידה. כל הספרניות מנהלות את השאלת הספרים ומשתמשות בה כדי לעודד קריאה בקרב התלמידים, בין היתר בהמליצן לתלמידים על ספרי קריאה שנראים מתאימים להם או בעדכון המורות על ספרים חדשים שהגיעו

לספרייה. ספרניות שמעבירות שיעורים בחלל הספרייה מנצלות את השיעורים לעידוד סקרנותם של התלמידים, ועל כך ראו להלן.

ב. המתרחש בשיעורים במרחב הספרייה

בבית ספר ע' הספרנית מנהלת את השיעור ונוהגת לקרוא לתלמידים סיפור בהמשכים. היא משתמשת בפינת הישיבה להקראת הסיפור, ולאחר מכן מאפשרת לתלמידים לבחור ספר קריאה. הילדים מתיישבים על הכריות במרחב הישיבה, והספרנית מתחילה להקריא את הסיפור שבחרה, 'חברי באשיר' מאת ציפי שחרור. ביומן התיעוד נכתב: "לוקח זמן למורה להשיג את השקט הדרוש, ואז היא קוראת כעשר דקות על משחק הכדורגל שבו השתתף ליאור במשחק יחד עם חברו באשיר". לאחר פרק הקריאה הקצר המורה משחררת את הילדים לבחירת ספרים, ופונה לחלק מהתלמידים. אם כן, השיעור תוכנן מראש להיות שיעור שונה משיעור בכיתת הלימוד, וכלל קריאת סיפור ולאחריו שיטוט חופשי לחיפוש ספר או ישיבה בקבוצות וולונטריות לשם התבוננות בתמונות שבספרים.

בבית ספר ש' הספרנית אינה מלמדת שיעורים בספרייה, והמורות הן שמלמדות את שיעורי הספרייה. בתצפית ניצלה המורה את המרחב לחלוקת הכיתה לשתי קבוצות.

בתחילת השיעור המורה כתבה על הלוח את כללי ההתנהגות בספרייה, ולאחר מכן היא חילקה להם סיפורים שונים. בהמשך היא שאלה את התלמידים שאלות על תוכן הסיפורים, כדי לבדוק אם הבינו את הנקרא. המורה ביקשה מהתלמידים להציג את תוכן הסיפור ולתאר את מבנה הסיפור, את הדמויות ואת המסר של הסיפור.

על המתרחש בספריית בית ספר ג' מספר יומן התיעוד:

השיעור נפתח בכך שהתלמידים הגיעו לספרייה, ישבו במעגל על הרצפה בחדר החיצוני והתבוננו בספרים שמסביבם בעניין רב. המורה כתבה את שם הספר 'הרעות בין האריה ובין האדם' על הלוח ופיתחה דיון קצרצר סביב המילים רעות, רע, אך לאחר מספר שניות היא הבחינה שהתלמידים אינם מכירים את המילים הללו, ולכן קטעה את הדיון והקרינה לתלמידים סרטון ב'ברינפופ' על אליעזר בן יהודה. לאחר מכן המורה הקריאה את הסיפור כשהיא יושבת על כיסא. במהלך ההקראה התלמידים שכבו על הרצפה, פטפטו, פיהקו.

מורה זו ניצלה את המרחב שבו אפשר לשבת על הרצפה, גם אם לא מאוד בנוח, אך היא עצמה ישבה על הכיסא ויצרה מרחק בינה ובין התלמידים. נוסף על כך, היא ניצלה את המקום בספרייה, המאפשר להקרין סרטונים לכל הכיתה.

בבית ספר ת' הספרייה משמשת עוד מרחב שאפשר לנהל בו שיעורי חברה או שיעורי ספרות, ולכן יש ניצול פחות של המרחב הייחודי של הספרייה. בבית ספר זה, כאמור, אין ספרנית, וארגון הספרייה תלוי במורות המשתמשות במרחב. הספרייה לא הייתה מסודרת כל כך, ניכר בה עומס גדול של ספרים, וקשה לעיין בהם, כי הרבה ספרים אינם מסודרים בספרייה. מעבר לזה אין פתקים שכתוב בהם אלו ספרים נמצאים על המדף או אם הם קשורים ללימוד, קשורים לעברית, לאנגלית או לאזרחות. קשה מאוד לגשת למדף ולהגיע לספר המתאים לנושא הנדרש. בתצפית על שיעור שנערך בספרייה נכתב כך:

התלמידים ישבו על כיסאות והקשיבו למורה שלהם. המורה לימדה שיעור שקשור לחג וחילקה להם טקסטים. כל אחד קיבל טקסט שאותו המורה לימדה, נראה שהתלמידים הקשיבו ושיתפו פעולה. אחר כך היא חילקה להם משימה וכולם התפזרו והתחילו לעבוד.

בתצפיות בבית ספר ג' נוצל מרחב הספרייה לשיעור כישורי חיים, שמטרתו ליצור אינטראקציות חיוביות בין תלמידי הכיתה ולחזק את הקשרים ביניהם: "התלמידים בשיעור ישבו במעגל סביב כמה שולחנות מחוברים במרכז הספרייה, והמורה היא חלק מהמעגל". המורה פיזרה על השולחן קלפים בנושא כוחות מתוך הערכה 'ארץ יצורי הנפש', והתלמידים שיתפו פעולה עם ההפעלה. ניכר היה כי הישיבה בספרייה סביב שולחן אחד והעובדה שכל התלמידים רואים זה את זה תרמו לאווירת הפתיחות ולשיתוף של התלמידים – הם היו נינוחים וקשובים זה לזה. נראה כי מטרת השיעור הושגה: הדבר ניכר בתשובותיהם של התלמידים, בדוגמאות שנתנו, בשיתוף ובדברי הסיכום שלהם.

לסיכום, המורות ניצלו את מרחב הספרייה במגוון דרכים, אך לרוב הן משתמשות בספרים, המשאב העיקרי של הספרייה, לצורך עידוד הקריאה, לשיפור השפה או לניתוח טקסט ספרותי. מורות אחרות משתמשות במרחב השקט ליצירת מרחב אינטימי לשיעורי חברה.

ג. עידוד קריאה ושימוש בספרי עיון

מלבד ניצול מרחב הספרייה לשיעורים, הספרייה מיועדת בעיקר לאפשר לתלמידים להשתמש בספרי העיון לעבודות חקר או להחליף ספרים לקריאה חופשית בספרייה או בביתם. בבית ספר ע' הספרנית סיפרה: "הילדים נדרשים לשאול ספרים, ויש מחנכות שדורשות שני ספרים בשבוע. אחד לכיתה, לפעילות הבוקר של עשר דקות קריאה, ואחד לבית". הספרנית גם משתדלת לסייע לתלמידים למצוא ספרי קריאה שמתאימים להם ומעודדת את השיטוט בספרייה: "הספרנית רואה ערך בכך שילדים נמצאים לבד עם עצמם ועם הספר, ולכן בשיעורי הספרייה משך הקריאה, אם מצליח, אינו עולה על עשר דקות". תצפית באחד מהשיעורים בספרייה מלמדת: "הילדים מתיישבים בזוגות או

בשלשות ומצביעים זה לזה על תמונות בספרים. מעטים מאוד לוקחים בידם ספרות יפה. הרוב לוקחים ספרי מדע לילדים או ספרי גינס".

בבית ספר ג' שחררה המורה את התלמידים לקראת סוף השיעור לחפש ספר קריאה להשאלה: "התלמידים 'התעוררו לחיים' וכל האנרגיות שבו אליהם. הם הסתובבו בין המדפים בהתלהבות, התקשו לבחור ספר אחד מבין כל הספרים, ובסופו של דבר בחרו ספר אחד וחזרו לכיתת האם שלהם". בבתי הספר ע' וג' שיעורי הספרייה כמעט שאינם מנוצלים לקריאת ספרים, אלא רק למציאת ספרי קריאה שמתאימים לילדים.

בבית ספר ש' התלמידים יכולים לפנות לספרנית בבוקר, מִ8:00 עד 8:15, ולהחליף את הספרים בליווי המורה המקצועי או המחנכת, ואחר כך הם חוזרים לכיתה. כמו כן "הספרנית גם רשמת מי התלמידים שקוראים הרבה, ובסוף מי שקורא 30 ספרים יקבל ספר מתנה ממנה". כאמור, בבית ספר ש' הספרנית אינה מלמדת בשיעורי הספרייה, אך היא בהחלט שותפה בעידוד הקריאה בקרב התלמידים. הספרייה מנוצלת גם לאספקת ספרי עיון או להשאלתם לצורך כתיבת עבודות בכל מיני נושאים, כמו בבית ספר צ', שבו הספרנית בקשר עם המורות של כיתות ד' עד ו', והתלמידים באים לפגוש את הספרניות לקראת עבודת חקר: "הם בוחרים נושא לעבוד עליו, ואפילו שיש את כל המידע באינטרנט והילדים ממש יודעים להשתמש בזה, אני תמיד מבהירה להם שהם צריכים לקרוא, לחפש, לבדוק איך להגיע לספר הנכון. איך להשתמש בספר עיון, ספרי אזרחות, היסטוריה".

הספרנית מקבלת עליה להקנות לתלמידים מיומנויות של חיפוש מידע וקריאה ביקורתית שלהם. גם בבית ספר ש' הספרנית מלמדת את התלמידים איך להתמודד עם הספרים, איך להוציא מהם מידע נכון ואיך להגיע למידע שהמורה מבקשת. בבתי הספר נעשים מיזמים מגוונים לעידוד קריאה במרחב הבית ספרי ולא בספרייה, כפי שאולי היה מצופה שיקרה. הספרים הם משאב מרכזי בספרייה, אך מתוך רצון לחבר את עולם התוכן של הספרים לעולמם של התלמידים, בתי הספר מקדמים מחוץ לכותלי הספרייה מיזמים לעידוד קריאה ולשימוש בספרות כמקור לידע כללי וככלי רגשי:

בבית ספר ת' קיבלו כל הילדים ספרים, והם מחליפים ספרים עם בתי ספר אחרים. הם צריכים לבחור ספר ולכתוב עבודה על הגיבור של הסיפור, גיבור שיש בו תכונות טובות, תכונות שמשפיעות עלינו בחיי היום-יום. הם יכולים לעשות עבודת יצירה יחד כל השכבה או הכיתה, ואחר כך יש טקס, וכל שכבה או כיתה מציגה את מה שעשתה.

לדוגמה, לפני שנתיים היה בבית הספר פרויקט שנקרא 'דלתות מספרות', וכל כיתה צבעה את דלת הכיתה לפי הספר שבחרה לקרוא. בשנה שעברה יצרה כל כיתה סרטון של דקה וחצי על הספר שקראה. בכל שנה נעשה משהו חווייתי אחר. מעבר לכך יש חגיגה ספרותית

אחת לחודש: בוחרים יוצר, וכל כיתה לומדת על היוצר שנבחר. אחר כך יש טקס ופעילויות שכבתיות שבהן מציגים את תוצרי היוצר באמצעות ריקוד, שיר, הצגה או כתיבה.

בבית ספר ע' יש פעילות מיוחדת בכיתה ד': "בפעילות הילדים נדרשים לבחור ספר, ולאחר מכן הם לומדים כיצד להמליץ עליו לחבריהם". בשנת הלימודים הזאת הגיעו לבית הספר שני סופרים במסגרת סל תרבות, ואחת מהם הייתה ציפי שחרור, שאת ספרה 'חברי באשיר' המורה הקריאה בהמשכים בשיעור.

סיכום

נוכח התפתחות מרחב הספרייה, ממקום שמאפסנים בו ספרי קריאה למקום של מקורות מידע מגוונים, מעניין לבחון עד כמה הצוות החינוכי משתמש במרחב זה. לרוב, בבתי הספר שנערכו בהם התצפיות היה מרחב שהתלמידים יכולים להקשיב בו לסיפור בקבוצה גדולה או ללמוד בקבוצות קטנות. השקט המאפיין את חלל הספרייה מאפשר למידה וכן מכיל 'תפאורה' של ספרים שתפקידה לעורר עניין בתלמידים. הספרים משמשים רקע להקראת חלק מסיפור, והמורה המקריאה מנסה לעורר את סקרנות התלמידים לחיפוש ספר או סיפור שמעניין אותם.

לעיתים נראה כי הצוות החינוכי מנצל את הספרייה כעוד חלל שקט שאפשר לנהל בו שיעורים, בדומה לשיעורים פרונטליים בכיתה או לשם ניצול האמצעים הטכנולוגיים שנמצאים בספרייה, כמו מקרן ואינטרנט. בבית ספר ג' ניצלה המורה את מרחב הספרייה השקט ליצירת אווירה אינטימית, ואווירה זו תרמה מאוד לפתיחות ולשיתוף מצד התלמידים בשיעור כישורי חיים.

בבית ספר ע' יש בחלק מהספרייה פינת ישיבה שמזמינה את התלמידים לבחור ספר ולקרוא או להקשיב לקריאה של המורה, ואילו החלק השני של הספרייה מיועד לספרי עיון, ויש בו שולחן וכיסאות. בבית ספר זה המורה מנצלת את פינת הישיבה לקריאת סיפורים, אך בשאר הספריות, שבהן אין פינת ישיבה, ישבו התלמידים על כיסאות סביב שולחן אחד או כמה שולחנות והקשיבו לשיעור.

אחת ממטרות שיעורי הספרייה היא ללמד את התלמידים כיצד הידע מאוחסן, איך למצוא אותו וגם כיצד לבחון אותו בביקורתיות.¹⁵ בבית ספר צ' הספרנית רואה כחלק מתפקידה להנחות את התלמידים בחיפוש מקורות מידע, ובספריות שנערכו בהן התצפיות אכן היה מרחב של ספרי עיון שפעמים רבות הופרד מהחדר המרכזי, שבו

יש ספרי קריאה. מהתצפיות אפשר ללמוד כי בכל בתי הספר נעשה שימוש בספריות לעידוד קריאה, בייחוד על ידי עידוד החלפת ספרים. הספרניות בבתי הספר רואות בזה חלק חשוב מתפקידן ומנסות להתאים את בחירת הספרים של הילד לתחומי העניין שלו. משרד החינוך רואה בארגון הסביבה הלימודית חשיבות רבה, כי היא מאפשרת לצד למידה פרטנית גם למידה בזוגות או בקבוצות קטנות, ולמידה כזאת משפרת את עבודת הצוות ואת התקשורת הבין-אישית של התלמידים.¹⁶ בספריות של בתי הספר המתוארים במחקר יש חלוקה למרחבי למידה בקבוצה גדולה ומרחבי למידה בקבוצות קטנות, אך בתצפיות היה נראה כי השימוש במרחב היה יותר למפגשים כיתתיים ופחות לעבודת צוות. אפשר לראות כי לשימוש במרחב הספרייה יש השפעה רבה על עידוד קריאה ועל הקניית ערכים חינוכיים אחרים. מרחב הספרייה מאפשר חלל לימוד נוסף על הכיתה, מגוון את סביבת הלימוד ומעורר סקרנות. לרוב, הספרייה היא מרחב גדול ואסתטי יותר מהכיתה, מרחב שקט ומסודר ממנה, ולכן היא מספקת גם סביבה עשירה בגירויים המעודדת סקרנות והנעה לפעילות לימודית.¹⁷

התצפיות הראו כי השימוש במרחב הספרייה היה למגוון צרכים, אך ניצול משאבי הספרייה היה חלקי. מלבד בבית ספר ע', שבו ישבו הילדים על כריות בפינת הישיבה, בשאר בתי הספר ישבו הילדים על כיסאות הספרייה, בדומה לנעשה בכיתות. השימוש העיקרי במרחב הספרייה היה לעידוד קריאה ופחות לעבודת צוות בין התלמידים או להגברת הסקרנות והיצירתיות של התלמידים. בשיחות עם הספרניות התברר כי גם הן מכוונות לעודד קריאה בקרב התלמידים, אם על ידי הקראת סיפור ואם בקידום החלפת ספרי קריאה.

כדי להמשיך לבחון את השימוש במרחב הספרייה יש לחקור עוד על שיעורי ספרייה בבית ספר יסודי, וכן לבחון כיצד אפשר לעודד צוותים חינוכיים להשתמש במרחב זה ולהנחותם כיצד לעשות זאת ביעילות רבה יותר. ממחקר שנעשה במרכז המחקר והמידע של הכנסת אפשר ללמוד כי משרד החינוך אינו מקצה משאבים להקמת ספריות בבתי ספר, לשיפוצן או לתמיכה בפעילויותיהן השוטפות.¹⁸ חוסר משאבים זה מסביר גם הוא את הקושי בשימוש במרחב הספרייה כחלק מהפעילות החינוכית בבית הספר.

16. משרד החינוך, 2014.

17. אלכסנדר, 2003.

18. וייסבלאי, תשע"ז.

רשימת קיצורים ומקורות

- H. Avery, "The Role of the School Library: Reflections from Sweden", *Intercultural Education* 25 [6] (2014), pp. 497–507. אייברי, 2014
- ג' אלכסנדר, "דעת מקום: תחושות והתנהגויות של תלמידים בסביבה הפיסית של בית הספר", בתוך: צ' אורטנר (עורכת), **עיצוב ושיפור חזות מבני חינוך: היבטים בהשפעת המרחב הפיזי על הפחתת האלימות**, ירושלים 2003, עמ' 7–19. אלכסנדר, 2003
- ע' גולדנברג, "תפקידה של הספרייה הבית ספרית", **לימודים** 9 (תשע"ד), 7/14: https://daat.ac.il/daat/ktav_et/maamar.asp?ktavet=2&id=1584 אוחזר בתאריך: 12.7.2022. גולדנברג, תשע"ד
- S. M. Hughes, "The Impact of Whole Language on Four Elementary School Libraries", *Language Arts* 70 [5] (1993), pp. 393–399. היוז, 1993
- F. Huysmans, H. Kliejnen, K. Broekhof & T. Van Dalen, "The Library at School: Effects on Reading Attitude and Reading Frequency", *Performance Measurement and Metrics* 14 [2] (2013), pp. 142–156. הייסמנס ואחרים, 2013
- א' וייסבלאי, **ספריות בתי ספר – תמונת מצב**, מרכז המידע והמחקר של הכנסת, ירושלים תשע"ז: https://fs.knesset.gov.il/globaldocs/MMM/2c0ef347-7314-e711-80ca-00155d020699/2_2c0ef347-7314-e711-80ca-00155d020699_11_10555.pdf אוחזר בתאריך: 12.7.2022. וייסבלאי, תשע"ז
- (Scholastics Research and Results, *School Libraries work* 2006. https://www.scholastic.com/ems/slp/102605/images/slw2_oct05.pdf אוחזר בתאריך: 12.7.2022. חוקרים, 2006
- ש' טל וע' אפרת, "שינויים במרחב הפיזי של הספרייה האקדמית כמענה לצרכים משתנים של סטודנטים וחוקרים באקדמיה", **לימודים** 12 (תשע"ו), 10/15: https://daat.ac.il/daat/ktav_et/maamar.asp?ktavet=2&id=1698 אוחזר בתאריך: 11.7.2022. טל ואפרת, תשע"ו

- R. K. Yin, *Case Study Research: Design and Methods* (3rd ed), California 2003. יין, 2003
- P. Lo & R. Tsang, "Reading Connects: The Interrelationships between School Libraries, ICT, Multimodality and their Impact on Reading Motivation and Multiliteracy Development", *The International Journal of the Book* 6 [1] (2009), pp. 17–26. לו וצאנג, 2009
- משרד החינוך, המנהל הפדגוגי, אגף א' לחינוך יסודי, "סביבות למידה לקידום למידה משמעותית ופיתוח תפקידי": <http://cms.education.gov.il/educationcms/units/yesodi/lm/kelim/svivotlemida.htm> אווזר בתאריך: 12.7.2022. משרד החינוך, 2014
- K. J. Scott, "School Libraries and Increased Student Achievement: What's the Big Idea?" *Education* 127 [3] (2007), pp. 419–429. סקוט, 2007
- J. Creswell, *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches* (2nd ed.), California 1998. קרסוול, 1998
- S. Shoham, "Classroom Collections and Reading Patterns", *66th IFLA Council and General Conference*, Jerusalem 2007: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED450792.pdf> שוהם, 2000
- אווזר בתאריך: 11.7.2022.